

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات

گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

بررسی فقهی و حقوقی پیوند بافت انسان

نگارش:

فاطمه صدیقی شایان

استاد راهنما:

دکتر علی مرتضوی مهر

تیر ماه ۱۳۹۸

(اصالت و مالکیت پایان نامه)

این جانب فاطمه صدیقی شایان دانش آموخته رشته الهیات و معارف اسلامی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی پدیدآور پایان نامه با عنوان بررسی فقهی و حقوقی پیوند بافت انسان گواهی و تعهد می کنم که بر پایه قوانین و مقررات، از جمله «دستورالعمل نحوه بررسی تخلفات پژوهشی» و همچنین «مصادیق تخلفات پژوهشی» مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۲۵ اسفند ۱۳۹۳):

✓ این رساله دستاورد پژوهش این جانب و محتوای آن از درستی و اصالت برخوردار است؛
✓ حقوق معنوی همه کسانی را که در به دست آمدن نتایج اصلی پایان نامه/ رساله تأثیرگذار بوده اند، رعایت کرده ام و هنگام کاربرد دستاورد پژوهش های دیگران در آن، با دقت و به درستی به آن ها استناد کرده ام؛

✓ این پایان نامه/ رساله و محتوای آن را تاکنون این جانب یا کس دیگری برای دریافت هیچ گونه مدرک یا امتیازی در هیچ جا ارائه نکرده ایم؛

✓ همه حقوق مادی این رساله از آن دانشگاه رازی است و آثار برگرفته از آن با وابستگی سازمانی دانشگاه رازی منتشر خواهد شد؛

✓ در همه آثار برگرفته از این رساله، نام استادان راهنما و اگر استاد راهنمای نخست تشخیص دهد، نام استاد(ان) مشاور و نشانی رایانامه سازمانی آنان را می آورم؛

✓ در همه گام های انجام این رساله، هرگاه به اطلاعات شخصی افراد یا اطلاعات سازمان ها دسترسی داشته یا آن ها را به کاربرده ام، رازداری و اخلاق پژوهش را رعایت کرده ام.

تاریخ ۱۳۹۸/۰۴/۰۴ امضا

حقوق: دانشگاه رازی، ۱۳۹۷

این گزارش و همه حقوق مادی و محصولات آن (مقاله ها، کتاب ها، پروانه های اختراع، برنامه های رایانه ای، نرم افزارها، تجهیزات ساخته شده و مانند آن ها) بر پایه «قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان» مصوب سال ۱۳۴۸ و اصلاحیه های بعدی آن و همچنین آیین نامه های اجرایی این قانون» از آن دانشگاه رازی است و هرگونه استفاده از همه یا پاره ای از آن شامل نقل قول، تکثیر، انتشار، کاربرد نتایج، تکمیل و مانند آن ها به صورت چاپی، الکترونیکی یا وسایل دیگر، تنها با اجازه نوشتاری دانشگاه رازی شدنی است. نقل قول محدود در انتشارات علمی مانند کتاب و مقاله یا پایان نامه ها و رساله های دیگر با نوشتن اطلاعات کامل کتاب شناختی، نیازی به مجوز دانشگاه رازی ندارد.

صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد			
تاریخ	نام و نام خانوادگی دانش آموخته	فاطمه صدیقی شایان	
شماره ملی	رایانامه شخصی		

عنوان	بررسی فقهی و حقوقی پیوندبافت انسان	
رشته تحصیلی	الهیات	گرایش
		فقه و مبانی حقوق اسلامی

هیئت داوران پس از شنیدن گزارش و دفاع دانشجو، پایان نامه وی را داوری و آن را «عالی ✓ / / بسیار خوب □ / خوب □ / پذیرفته نشده □» ارزشیابی کرد.				
سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	شماره ملی	امضا
	وابستگی سازمانی (پژوهشگاه / ... / دانشگاه		رایانامه سازمانی	
استاد راهنما	دکتر علی مرتضوی مهر دانشگاه رازی	استادیار		
استاد راهنما				
استاد مشاور				
استاد مشاور				
استاد داور	دکتر داود گوهری دانشگاه رازی	استادیار		
استاد داور	دکتر خدیجه مرادی دانشگاه رازی	استادیار		
استاد داور				
استاد داور				

نماینده	نام و نام خانوادگی	امضا
تحصیلات تکمیلی	دکتر روح اله بهرامی	

مشکر و قدردانی

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

خاضعانه سپاسگزار استاد فرهیخته ام هشتم:

دکتر علی مرتضوی مهر که در راه به انجام رساندن این مهم، با تمام مشغله ایشان، همواره

عالمانه، بردبارانه و دلسوزانه یاورم بودند.

و از بھکاری خانواده ی مهربانم که روزهای دشوار و پرباری را گذرانده ام و از دوستانم که

در این شرایط سخت و دشوار مرا یاری کرده اند صمیمانه سپاسگزارم.

چکیده

با پیشرفت علم پزشکی امروز، پیوند نیز افق جدیدی به خود گرفته است به طوری که، مسائل نو ظهوری مانند پیوند بافت در آن ممکن شده است. با توجه به کمبود منابع پیوندی و نیاز بیماران به پیوند، انواع پیوند ضرورت پیدا کرده است و گاهی بر اساس نیاز بیمار، پیوند یک یا چند بافت صورت می‌پذیرد. آنچه در این میان حائز اهمیت است مسائل فقهی و حقوقی آن است که باید مورد توجه قرار گیرد. از این نظر این پژوهش با هدف حکم فقهی و حقوقی پیوند بافت از انسان (زنده و مرده) به انسان، از خود شخص به خود او و پیوند بافت از حیوان (اعم از نجس‌العین و غیر نجس‌العین) انجام گرفته است، بر اساس رابطه مالکیت، رابطه از نوع سلطه و تصرف، استناد به حدیث نبوی «الناس مسطون علی انفسهم و اموالهم»، تبدیل قصاص به دیه، جواز پیوند بافت از انسان زنده به دیگری را می‌توان استنباط کرد. در پیوند بافت از خود شخص به بدن خود او نیز می‌توان گفت در این نوع پیوند با شرط اینکه به خود فرد آسیب یا ضرری نرسد از لحاظ فقهی و حقوقی مجاز می‌باشد. دلایل قانع‌کننده‌ای نیز برای جواز پیوند بافت از حیوان به انسان وجود دارد از جمله حرمت خودکشی، آیات اضطرار، کمبود منابع پیوندی، قاعده اهم بر مهم، اصالة البرائت و ... می‌باشد، از نظر اخلاقی نیز امری پسندیده است چرا که حیات بشر که اشرف مخلوقات است حفظ می‌شود. همچنین در پیوند بافت از مردگان مرگ مغزی به انسان‌ها می‌توان با استناد به قاعده نفی عسر و حرج، قاعده تراحم و قاعده لا ضرر به جواز این نوع پیوند هم رسید. این در صورتی است که تصرف در اعضاء و بافت‌های بدن افراد مرگ مغزی از طریق وصیت و اجازه ولی او امکان‌پذیر است. بنابراین با استناد به نتایج فقهی و حقوقی پژوهش حاضر می‌توان استنباط کرد که هیچ‌گونه تردید و شکی از نظر فقهی و حقوقی در رابطه با مجاز بودن انواع بافت وجود ندارد.

کلید واژگان: پیوند بافت، حکم فقهی، حکم حقوقی، بافت انسان، بافت حیوان.

فهرست نوشته ها

عنوان	صفحه
فصل اول: کلیات و مفاهیم	
۱-۱-۱. مفهوم مرگ و مرگ مغزی	۲۴
۱-۱-۱.۱. تعریف لغوی مرگ	۲۴
۱-۱-۱.۲. تعریف اصطلاحی مرگ در عرف عام	۲۴
۱-۲-۱-۱. تعریف اصطلاحی مرگ در عرف خاص پزشکان	۲۴
۱-۲-۱-۱.۱. تعریف اصطلاحی مرگ از نظر دانشمندان علوم تجربی	۲۵
۱-۲-۱-۱.۳. تعریف اصطلاحی مرگ در لسان قرآن کریم و روایات	۲۵
۱-۳-۱-۱. علائم و نشانه های مرگ از دیدگاه فقهاء	۲۶
۱-۴-۱-۱. مفهوم مرگ مغزی	۲۸
۱-۵-۱-۱. اهمیت تشخیص مرگ مغزی	۲۹
۲-۱. معنای لغوی و اصطلاحی عضو و بافت و انواع بافت	۳۱
۱-۲-۱. معنای لغوی، اصطلاحی عضو	۳۱
۲-۲-۱. معنای لغوی و اصطلاحی بافت	۳۲
۲-۳-۱. انواع بافت	۳۲
۱-۳-۲-۱. بافت پوششی	۳۳
۲-۳-۲-۱. بافت همبندی	۳۴
۳-۳-۲-۱. بافت عضلانی	۳۶
۴-۳-۲-۱. بافت عصبی	۳۶
۳-۱. مفهوم پیوند بافت، تاریخچه و صورت های مختلف آن	۳۷
۱-۳-۱. مفهوم پیوند بافت	۳۷
۲-۳-۱. تاریخچه پیوند بافت	۳۸
۳-۳-۱. صورت های مختلف پیوند بافت	۴۰
۱-۳-۳-۱. پیوند چند بافت (عضو) از انسان به انسان	۴۰
۲-۳-۳-۱. پیوند چند بافت (عضو) از حیوان به انسان	۴۱

- ۴-۱. رابطه انسان نسبت به اعضا و بافت های بدن خود ۴۱
- ۱-۴-۱. رابطه مالکانه ۴۳
- ۱-۴-۱-۱. معنای لغوی و اصطلاحی مال ۴۳
- ۱-۴-۱-۲. معنای لغوی و اصطلاحی مالکیت ۴۳
- ۱-۴-۱-۳. اقسام و مراتب مالکیت ۴۴
- ۱-۴-۱-۴. اوصاف مالکیت ۴۸
- ۲-۴-۱. رابطه امانی ۴۸
- ۳-۴-۱. رابطه سلطه و تصرف ۴۹
- ۴-۴-۱. اقوال و ادله موافقان مالکیت انسان بر بافت های بدن خویش و تصرف در آن ۴۹
- ۱-۴-۴-۱. اقوال موافقان مالکیت انسان بر بافت های بدن خویش و تصرف در آن ۴۹
- ۲-۴-۴-۱. ادله موافقان مالکیت انسان بر بافت های بدن خویش و تصرف در آن ۵۱
- ۱-۴-۵. اقوال و ادله مخالفان مالکیت انسان بر بافت های بدن خویش و تصرف در آن ۵۳
- ۱-۴-۵-۱. اقوال مخالفان مالکیت انسان بر بافت های بدن خویش و تصرف در آن ۵۳
- ۱-۴-۵-۲. ادله قائلان به نبود مالکیت انسان بر بافت های بدن خویش و تصرف در آن ۵۳

فصل دوم: مبانی و حکم فقهی و حقوقی پیوند بافت انسان به انسان

- ۱-۲. صورت های مختلف پیوند عضو (چندبافت) انسان به خودش ۵۶
- ۱-۱-۲. پیوند عضو (چندبافت) از انسان به خودش در صورت نیاز و ضرورت ۵۶
- ۲-۱-۲. پیوند عضو (چندبافت) قطع شده در قصاص به بدن مقتص منه یا دیگری ۵۶
- ۲-۱-۲-۱. دلایل مخالفان پیوند عضو (چند بافت) قطع شده در اثر حد یا قصاص به مقتص منه یا دیگری ۵۷
- ۲-۲-۱-۲. دلایل موافقان (جواز) پیوند عضو (چند بافت) قطع شده در اثر حد یا قصاص به مقتص منه یا دیگری ۶۳
- ۲-۲. پیوند عضو (چند بافت) از انسان زنده به دیگری ۶۶
- ۱-۲-۲. دلایل مخالفان پیوند عضو (چند بافت) از انسان زنده به دیگری ۶۶
- ۲-۲-۲. دلایل موافقان پیوند عضو (چند بافت) از انسان زنده به دیگری ۷۰
- ۳-۲. پیوند عضو (چند بافت) از مردگان مرگ مغزی به دیگری ۷۱

- ۱-۳-۲. تصرف در بدن متوفا به منظور برداشت و پیوند عضو(چند بافت) ۷۱
- ۲-۳-۲. فتوای فقها در مورد وصیت به برداشت و پیوند عضو(چند بافت) ۷۴
- ۳-۳-۲. دلایل مخالفان پیوند عضو(چند بافت) از افراد مبتلا به مرگ مغزی به دیگری ۷۴
- ۴-۳-۲. دلایل موافقان پیوند عضو (چند بافت) از افراد مبتلا به مرگ مغزی به دیگری ۸۰
- ۵-۳-۲. مسائل اخلاقی مربوط به پیوند عضو(چند بافت) از فرد زنده و جسد ۸۳
- ۶-۳-۲. دیدگاه قانون در رابطه با پیوند اعضا(چند بافت) ۸۴
- ۴-۲. نجاست و طهارت عضو و بافت های پیوندی ۸۶
- ۱-۴-۲. اقوال فقها در باره طهارت بدن مسلمان ۸۷
- ۲-۴-۲. اقوال و ادله فقها درباره طهارت بدن کافر ۸۷
- ۳-۴-۲. پیوند عضو (چند بافت) از کافر حربی به مسلمان ۸۸
- ۴-۴-۲. پیوند عضو(چند بافت) از کافر ذمی به مسلمان ۸۹
- ۵-۴-۲. پیوند عضو (چند بافت) از جسد مجهول الهویه به مسلمان ۸۹

فصل سوم: مبانی و حکم فقهی و حقوقی پیوند بافت حیوان به انسان

- ۱-۳. پیوند عضو(چند بافت) حیوان به انسان ۹۴
- ۱-۱-۳. تعریف پیوند عضو(چند بافت) حیوان به انسان ۹۴
- ۲-۱-۳. ادله موافقان پیوند عضو(چند بافت) از حیوان(اعم از نجس العین و غیر نجس العین) به انسان ۹۵
- ۳-۱-۳. دلایل مخالفان پیوند عضو(چند بافت) از حیوان(اعم از نجس العین و غیر نجس العین) به انسان ۱۰۴
- ۴-۱-۳. حکم فقهی پیوند عضو(چند بافت) از حیوان نجس العین و غیر نجس العین به انسان ۱۰۹
- ۲-۳. طهارت و نجاست عضو(چند بافت) پیوندی از حیوان(اعم از نجس العین و غیر نجس العین) به انسان ۱۱۰
- ۱-۲-۳. حکم طهارت و نجاست عضو(چند بافت) پیوندی از حیوان به انسان ۱۱۰
- ۲-۲-۳. اعضا و بافت‌هایی قابل پیوند از حیوان به انسان ۱۱۲
- ۳-۳. دلایل توجیه پیوند عضو(چند بافت) از حیوان(اعم از نجس العین و غیر نجس العین) به انسان ۱۱۳
- ۱-۳-۳. محدود بودن اعضای انسانی قابل پیوند ۱۱۳

۱۱۳ امکان دست کاری ژنتیکی حیوانات	۲-۳-۳
۱۱۴ انتظار طولانی مدت بیماران	۳-۳-۳
۱۱۴ جلوگیری از قاچاق اعضا و بافت و سوء استفاده مالی	۴-۳-۳
۱۱۵ حقوق حیوانات از منظر اسلام، قانون ایران و دیدگاه حقوقی	۴-۳-۴
۱۱۵ حقوق حیوانات	۱-۴-۳
۱۱۶ حقوق حیوانات در جنایات و صدمات وارده بر آنها	۲-۴-۳
۱۱۷ حقوق حیوانات از منظر اسلام	۳-۴-۳
۱۱۹ بررسی حقوق حیوانات در ایران	۴-۴-۳
۱۲۰ بررسی حقوقی موافقت یا مخالفت پیوند حیوان به انسان	۵-۴-۳
۱۲۱ مبنای قانونی مطالبه دیه صدمه بر عضو (چند بافت) پیوندی از حیوان به انسان	۶-۴-۳
۱۲۴ نتیجه گیری	
۱۲۷ پیشنهادات	
۱۲۹ فهرست منابع	

مقدمه

دین اسلام ارزش هر وسیله‌ای را برای نجات یک زندگی انسانی ارج می‌نهد و فسخ یک زندگی انسانی را بدون هیچ دلیلی محکوم می‌کند. محققان مسلمان که از پیوند ارگان حمایت می‌کنند، معمولاً آیه ۳۲ سوره مائده را ذکر می‌کنند که می‌فرماید: "هر کس، انسانی را بدون ارتکاب قتل یا فساد در روی زمین بکشد، چنان است که گویی همه انسانها را کشته. و هر کس، انسانی را از مرگ رهایی بخشد، چنان است که گویی به همه مردم حیات بخشیده است". امروزه، پیوند اجزای انسان یکی از موثرترین راه‌های نجات جان و بهبود کیفیت زندگی بیماران مبتلا به نقص بافت است.

در تصمیم‌گیری برای پیوند، باید اصول اخلاق زیستی مانند خودمختاری، عرف و عدالت را مورد توجه قرار داد، این بدان معنی است که رفاه هر فرد باید هدف اصلی سیاست‌ها و مداخلات بهداشتی باشد، از این رو تمامی جوانب اخلاقی، بهداشتی و عرف را باید ارزیابی کرد. عدالت و برابری انسان‌ها و یکپارچگی اهدا کننده و گیرنده نیز باید رعایت شود.

در کشور ما نیز مانند بسیاری از کشورهای جهان، پیوند بافت، مقوله‌ای جدید و به روز در حوزه علوم پزشکی است. اما استفاده از بافت افراد نتوانسته علیرغم تلاش‌های فراوان دست اندرکاران، صورتی عادی به خود گیرد. زیرا پیوند یک بافت جدید در بدن انسان که توأم با برداشت آن از بدن انسان یا حیوان دیگر است با مسائل مختلف و پیچیده‌ای مرتبط است. موضوع پیوند و اهداء و برگرفتن بافت به قدری متأثر از حوزه‌های مختلف فرهنگ، مذهب، اخلاق، حقوق و... است که تحقیق و تفحص در زمینه‌های مختلف را امری اجتناب ناپذیر می‌سازد. تعامل متقابل این حوزه‌ها، پژوهشگران را به مطالعات بین رشته‌ای در این زمینه علاقه‌مند نموده است. اما در این موضوع، همچنان اختلاف وجود دارد و با وجود تشکیل کنفرانس‌ها و سمینارهای هم‌اندیشی فقهی و حقوقی که در برخی از کشورهای اسلامی در این زمینه برگزار شده است، تاکنون فقهاء به اجماع کلی دست نیافته‌اند. با این وجود مسأله این است که: پیوند بافت از حیوانات به تفکیک حلال گوشت و حرام گوشت به انسان از منظر فقه و حقوق اسلامی چه حکمی دارد؟ برداشت و نگهداری بافت جهت تهیه و فرآورده‌های دارویی و تحقیق و آموزش و همچنین جهت صادر نمودن به کشورهای دیگر با نیت درآمدزایی و یا کمک‌رسانی از منظر فقه و حقوق اسلامی چگونه است؟ حکم وصیت

برای برداشت از جسد جهت استفاده برای پیوند و درمان و آموزش یا پژوهش پس از مرگ از منظر فقه و حقوق اسلامی چیست؟ پیوند بافت از شخص مرده به شخص زنده آیا در فقه و حقوق اسلامی جایز است و پیوند بافت از شخص به خودش از منظر فقه و حقوق اسلامی چگونه است؟

امروزه، مسأله پیوند بافت که با توجه به پیشرفت های علم پزشکی گسترده شده است به طوری که این مسأله به شکل دوره های پیشین نیست، اما با گذشت زمان و پیشرفت های علم پزشکی پیوند عمیقی بین فقه اسلامی و امر سلامت انسان به وجود آمده است به طوری که حکم فقهی پیوند بافت به بزرگترین چالش های جوامع اسلامی شده است. بعضی آن را مجاز می دانند چون برای نجات یک انسان پیوند صورت می گیرد، بعضی مخالف پیوند هستند و برخی نیز با اصول و شرایطی موافق پیوند بافت هستند که در این پژوهش سعی شده است این مسئله را بررسی نماید. بنابراین پژوهش حاضر در صدد بررسی این سوال های پژوهشی نامبرده می باشد؛ تا شاید بتوان خلاء های مطالعاتی در این زمینه را پر کند و یا حلال مسئله های پیش آمده باشد.

الف) بیان مسأله

تحولات سریع علمی در حوزه های مختلف علوم از جمله علوم انسانی و طبیعی، سؤالات متعددی را فراروی اندیشمندان و محققان علوم اسلامی، به ویژه فقها قرار داده است و به تناسب تداوم روز افزون این تحولات بر دامنه ی سؤالات و پرسش ها افزوده می گردد. از جمله مسائلی که در پرتو پیشرفت سریع علوم پزشکی مطرح شده و پرسش های گوناگون را در حوزه ی فقه و حقوق به همراه داشته و متفکران این دو شاخه را به جستجو برای نیل به پاسخ به آنها فراخوانده است، مسئله پیوند بافت می باشد که امروزه در اکثر جوامع به صورت امری پیش پا افتاده در آمده و به سهولت انجام می شود.

موضوع پیوند بافت با روش های جدید و به صورت مرسوم امروزی، از مباحث بسیار حساس فقهی و حقوقی است که به دقت احتیاط بیشتری نیاز داشته و قضاوت و فتوای قطعی نسبت به جواز و عدم جواز آن بسیار دشوار است؛ چرا که هیچ گونه نصی در قرآن، سنت و اقوال ائمه فقه در این

خصوص وجود ندارد. البته آنچه در این زمینه، از ائمه بزرگ فقه در قرون اولیه به جا مانده است، همان بحث‌های علمی از قبیل شکافتن شکم میت به منظور بیرون آوردن جنین یا مال ارزشمند یا کشف جنایت و تبرئه متهم و یا برگرداندن گوش بریده شده در قصاص، قطعه قطعه کردن پیکر میتی که در چاه واقع شده و بیرون آوردن آن به روش دیگر ممکن نیست، است.

پیوند بافت به معنای انتقال بافت یا عضو، زنده یا مرده، درون یک فرد، بین افرادی از یک گونه یا گونه‌های مختلف می‌باشد. همچنین گفته می‌شود، پیوند بافت یعنی جابه جا کردن یک عضو و یا بافت از بدن یک فرد به فرد دیگر است. البته عده‌ای نیز بر این باورند اصطلاح پیوند بافت ویژه‌ی اعضای جامد بدن اعم از اعضای خارجی بدن از قبیل: پوست، ۲ قرنیه و اعضای داخلی بدن مانند: قلب، ریه، پانکراس و کلیه‌ها است و شامل مایعات گرفته از بدن مانند خون و پلاسما نمی‌شود. با توجه به تعاریف مذکور، به نظر می‌رسد بهترین تعریف پیوند بافت، برداشت و انتقال دادن بافت یا عضو به بدن موجود زنده برای ترمیم بافت‌های آسیب دیده غیر قابل ترمیم و یا جایگزینی برای اعضای از کار افتاده می‌باشد. علاوه بر این، انتقال سلول، بافت یا عضو به نحوی که عملکرد آن محفوظ بماند پیوند نام گرفته است.

مهم‌ترین مسأله در بررسی پیوند بافت (پوستی و استخوانی)، نحوه‌ی فراهم‌آوری اعضای پیوندی است. یکی از راه‌های تأمین اعضای حیاتی برای بیماران نیازمند، استفاده از اعضای سالم مبتلایان به مرگ مغزی است. زیرا این گروه از بیماران علیرغم از دست دادن اعمال حیاتی، دارای جریان خون متعادل در اندام‌های خود مانند کبد، ریه‌ها، قلب، پانکراس و سایر اعضای مشابه هستند که می‌توان این اعضا را در اختیار بیماران نیازمند قرار داد.

ب) اهمیت و ضرورت پژوهش

ضرورت انجام این پژوهش نیز به دلیل، بروز نارسایی‌های حیاتی بدن و کار نکردن درست این بافت‌ها، افراد را مجبور به پیوند بافت مورد احتیاج می‌کند حتی انتظار برای گرفتن این بافت از دیگران، خود این تأخیر منجر به مرگ بیمار گشته است؛ اما این پیوندها که از طریق انسان به انسان است یا حیوان به انسان صورت می‌گیرد بسیاری از مسائل اخلاقی، اجتماعی در رابطه با آن وجود

دارد که اهمیت مطالعه آن را افزایش داده است. درست است که با پیوند بافت به انسان او را به زندگی باز می‌گرداند اما دلیل بر این نمی‌شود که حرمت انسانی را نادیده گرفت. بنابراین علم فقه به دنبال بررسی این امر ضروری است که انسان را از ضررهای احتمالی نجات می‌دهد اما در صدد ارائه زندگی بهتر و راهکارهایی برای بهتر شدن و کیفیت زندگی انسان‌ها نیز می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت از یک سو، پیوند بافت بدون اتلاف وقت باعث صرفه جویی در نجات دادن فرد بیمار می‌شود؛ اما از طرف دیگر این پیوند مسائل اخلاقی، اجتماعی را در پی دارد که مطالعه آن از تمامی جوانب ضروری و با اهمیت است. از این نظر خلاءهای مطالعاتی که در این زمینه بافت وجود دارد اهمیت این موضوع را بیش از پیش ضروری گردانیده است به همین خاطر انجام این پژوهش توسط پژوهشگر با اهمیت و ضروری احساس گردید. اما به طور کلی اهمیت این موضوع را در دو بخش اینکه این مطالعه می‌تواند راه‌گشایی برای تمامی مکلفین در مساله پیوند بافتی باشد و نظرات فقها را در این زمینه بیان کند و از طرفی مستمسکی فقهی حقوقی جهت فعالیت مراکز ذیربط محسوب می‌شود، می‌توان تقسیم نمود.

ج) اهداف پژوهش

- بیان حکم فقهی و حقوقی پیوند بافت از شخص مرده به شخص زنده.
- بیان حکم فقهی و حقوقی پیوند بافت از شخص به خودش.
- بیان حکم فقهی و حقوقی پیوند بافت از حیوان حلال گوشت به انسان.
- بیان حکم فقهی و حقوقی پیوند بافت از حیوان حرام گوشت به انسان.

د) سوالات و فرضیه های پژوهش

سوالات

- از نظر فقهی و حقوقی پیوند بافت از شخص مرده به شخص زنده چه حکمی دارد؟
- از نظر فقهی و حقوقی پیوند بافت از شخص به خودش چه حکمی دارد؟
- از نظر فقهی و حقوقی پیوند بافت از حیوان حلال گوشت به انسان چه حکمی دارد؟
- از نظر فقهی و حقوقی پیوند بافت از حیوان حرام گوشت به انسان چه حکمی دارد؟

۵) پیشینه پژوهش

می‌توان ادعا کرد که پژوهش مستقلی در خصوص موضوع این جستار مشاهده نمی‌شود چرا که عمده پژوهش‌های موجود که در ذیل به آن اشاره می‌شود اگر چه بعضاً واجد شباهت‌ها و نقاط مشترکی با آنها است اما موضوع پژوهش حاضر متفاوت از پژوهش‌های انجام شده می‌باشد.

- مرقاتی و نورمحمدی (۱۳۹۵) در قرن دوم قبل از میلاد، جراحان چینی به نام‌های هوآتو و پیاچیزو، فرضیه پیوند بعضی از بافت‌ها و اعضا را ارائه کردند، اما به دلیل نبود شرایط جراحی در آن زمان، این امر بیشتر به یک افسانه شباهت داشت. اما از جمله پیشرفت‌های قرن اخیر در علم طب، عمل پیوند بافت و اعضا است که در جامعه پزشکی کشورمان نیز پیوندهای گوناگون قلب، ریه، کلیه، کبد، پانکراس، مغز استخوان و پوست را بارها با موفقیت به انجام رسانیده‌اند.

- نیازی و شیرازی (۱۳۸۹) در زمینه تاریخچه پیوند اعضاء در ایران باید گفت پیوند بافت در ایران قدمتی دیرینه دارد. برخی از محققان عقیده دارند که ابن سینا برای اولین بار به بخیه اعصاب پرداخته است. همچنین سید اسماعیل جرجانی در کتاب ذخیره خوارزمشاهی ذکر می‌کند که جایگزینی استخوان سگ به جای استخوان شکسته انسان باعث التیام گردد؛ اما آنچه در بررسی تاریخچه پیوند اعضاء در ایران واضح است انجام پیوند از دهه ۱۳۱۰ می‌باشد.

- ضیغمی، پوربهاء الدینی زرنندی، امینی‌زاده (۱۳۹۱) در سال ۱۹۸۴ میلادی قلب بابون به یک نوزاد مبتلا به نارسایی شدید قلب پیوند داده شد و نوزاد به مدت ۲۰ روز بعد از پیوند زنده ماند. اخیراً تلاش‌هایی در جهت انتقال سلول‌های عصبی خوک به بیماران دیابتی صورت گرفته است که موقعیت‌هایی نیز در برخی موارد به دنبال داشته است.

- ابوزید (۱۴۳۰) مطالعه طب قدیم نشان می‌دهد که پزشکان قدیم، از پیوند اعضا اطلاع داشته‌اند و تاریخ بیانگر این است که این عمل قبل از اسلام، در قرن دوم میلادی توسط جراحان یونان، رومیان و هند و ساکنین آمریکا انجام شده است.

- کوپر، (۲۰۰۸) در سال ۱۹۶۰ میلادی کلیه‌های شامپانزده و بابون (گونه‌ای از میمون) به تعدادی بیمار پیوند زده شد. یکی از بیماران که کلیه پیوندی شامپانزده را دریافت کرده بود ۹ ماه بعد از عمل زنده ماند. همچنین تلاش‌هایی جهت پیوند کبد پریمات (راسته پستانداران نخستین) به انسان صورت گرفت که یکی از موارد بیمار دریافت‌کننده ۷۰ روز زنده ماند.

- پوردی (۲۰۰۰) پیوند بافت و بافت از حیوان به انسان ایده جدیدی نیست، شاید بتوان اقدام برای پیوند بافت از حیوان به انسان را تلاش برای انتقال خون حیوان به انسان در ابتدای قرن هفدهم میلادی دانست. در سال ۱۶۸۲ قسمتی از جمجمه آسیب دیده یک فرد روسی مورد استفاده قرار گرفت. در اواخر قرن نوزدهم میلادی تلاشهایی برای انتقال کره چشم خرگوش، مجرای ادراری گوسفند و فلاپ‌های پوستی از حیواناتی مانند بز به انسان صورت گرفت.

(و) روش تحقیق

گردآوری مطالب با روش فیش برداری و به صورت مطالعات کتابخانه‌ای با مراجعه به کتاب‌ها، سایت‌ها، نشریات و پایان نامه‌ها می‌باشد.

(ی) ساختار تحقیق

پژوهش حاضر در سه فصل تدوین شده است که در فصل اول به بیان کلیات و مفاهیم می‌پردازد و در فصل دوم که با عنوان «مبانی و حکم فقهی و حقوقی پیوند بافت انسان به انسان» نامگذاری شده به بررسی پیوند بافت از انسان به خودش، زنده و مردگان مغزی می‌پردازد و دلایل موافقان و مخالفان و همچنین نظر خود نویسنده ارائه گردیده است و در فصل سوم نیز که با عنوان «مبانی و حکم فقهی و حقوقی پیوند بافت حیوان به انسان» نامگذاری شده به بررسی پیوند بافت از حیوان اعم از نجس‌العین و غیر نجس‌العین به انسان و ذکر دلایل موافقان و مخالفان و نظرات نویسنده در این مورد و دلایل توجیه پیوند بافت از حیوان به انسان و همچنین بررسی این نوع پیوند از منظر اسلام و قانون پرداخته شده است و در آخر نتایج و پیشنهاداتی ارائه گردیده است.

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱-۱. مفهوم مرگ و مرگ مغزی

۱-۱-۱. تعریف لغوی مرگ

واژه‌ی مرگ، متضاد حیات و معادل موت، فوت و اجل است و عده‌ای آن را چنین معنا کرده‌اند: «ضِدُّ الْحَيَاةِ وَ يُطْلَقُ الْمَوْتُ وَ يُرَادُ بِهِ مَا يُقَابِلُ الْعَقْلَ وَ الْإِيمَانَ» (انیس ابراهیم، ۱۳۸۷: ۸۹۱).

صاحب تاج العروس در این باره می‌نویسد: «موت، ضد زندگانی است. ازهری از لیث نقل می‌کند که مرگ مخلوقی از مخلوقات خداست و دیگران گفته‌اند: موت و موتان ضد حیات اند» (زیبیدی، ۱۴۱۴: ۱۳۵). ابن منظور مشابه همین معنی را برای مرگ ذکر می‌کند (ابن منظور، ۱۴۰۵: ۲۱۱).

۱-۱-۲. تعریف اصطلاحی مرگ در عرف عام

گفته شده است: عرف، توقف حرکت طبیعی قلب را مرگ می‌داند؛ بنابراین بر اساس این دیدگاه، تا زمانی که حرکت طبیعی و ذاتی قلب متوقف نشود، نمی‌توان موت را برای چنین بیماری مطرح کرد (مؤمن قمی، ۱۳۸۲: ۱۹۶).

۱-۲-۱-۱. تعریف اصطلاحی مرگ در عرف خاص پزشکان

در علوم پزشکی یکی از تعاریف مرگ چنین است: «مرگ عبارت است از توقف حرکت خون و هوا که از علائم حیات اند. معیار آن ایستادن قلب و ریه و ملاک تشخیص آن نبود نبض و یا نبود حرکت قلب بر روی نوار قلبی است به اضافه‌ی قطع شدن تنفس» (آقابابائی، ۱۳۸۵: ۳۸).

عده‌ای نیز مرگ را چنین تعریف کرده‌اند: «وجود برخی از نشانه‌های زندگی در اعضا یا سلول‌های بدن، برای حکم به زنده بودن جسد کافی نیست، بلکه ضروری است همکاری بین اعضای بدن هم وجود داشته باشد» (همان).

از دیدگاه پزشکی قدیم، عامل مرگ توقف قلب است؛ این در حالی است که پزشکی جدید عامل مرگ را توقف مغز می‌داند؛ چرا که، همیشه توقف قلب، توقف مغز را همراه دارد؛ ولی

گاهی می‌شود که مغز کاملاً از کار می‌افتد و قلب یا به طور طبیعی یا به کمک دستگاه‌های طبی کار می‌کند. این تغییرات در تعریف مرگ، تلاش در ارائه‌ی تعریف دقیق‌تر بوده است تا علاوه بر تأمین نظر قدما بتواند با معیارهای جدیدی که در تعریف مرگ ارائه شده سازگار باشد و در نهایت مرگ مغزی را هم فرا بگیرد.

۱-۲-۲. تعریف اصطلاحی مرگ از نظر دانشمندان علوم تجربی

از نظر دانشمندان علوم تجربی مرگ عبارت است از: «توقف کامل و بی بازگشت اعمال حیاتی است و معمولاً ابتدا قلب از کار افتاده و در پی آن سلولهای مغز فرا رسیده و در نتیجه‌ی آن تنفس و حس و حرکت از بین می‌رود و گاهی بالعکس ابتدا مرگ یاخته‌های مغزی پیش می‌آید و قطع تنفس و در نتیجه نبود اکسیژن در خون باعث از کار افتادن قلب می‌شود و در هر دو صورت مرگ قطعی و واقعی فرا می‌رسد» (گودرزی، ۱۳۷۷: ۳۱۷). و در تعریف دیگر، مرگ از جهت فیزیولوژی عبارت است از: «از بین رفتن قطعی و برگشت ناپذیر اعمال قلبی - عروقی و تنفس و حس و حرکت، که نبود قطعی آنها بر مرگ حتمی سلولهای مغزی که قاطع‌ترین علامت مرگ است، صحه می‌گذارد» (قضایی، ۱۳۶۸: ۳۰).

۱-۲-۳. تعریف اصطلاحی مرگ در لسان قرآن کریم و روایات

الف) در لسان قرآن کریم

در لسان قرآن کریم؛ موت به معنای مردن، روح از بدن خارج شدن، بیجان شدن، آرامیدن، کهنه شدن و خفتن می‌باشد. در قرآن کلمه‌ی نفس و روح در متجاوز از سیصد آیه ذکر شده است که از قبض روح محترض سخن گفته و برای آن از کلمه‌ی توفی استفاده کرده که به معنی گرفتن چیزی به طور کامل، بی کم و کاست است مانند آیات ۱۱ سوره سجده و ۴۲ سوره زمر و ۹۷ سوره نساء) شعرانی طب ثراه، بی تا: ۴۲۸ و ۴۲۹).

ب): در لسان روایات

در حدیثی از امام صادق(ع) آمده است: « هنگامی که در شب از خواب برمی‌خیزی، بگو حمد خدایی را که روح مرا به من بازگرداند تا او را حمد و سپاس گویم و عبادت کنم».

همچنین امام جواد(ع) می‌فرماید: « مرگ همان خوابی است که هر شب به سراغ شما می‌آید. جز اینکه مدتش طولانی است و انسان از این خواب بیدار نمی‌شود مگر در روز رستاخیز (ابن بابویه، ۱۳۸۶: ۲۸۸).

بنابراین در لسان روایات نیز حقیقت مرگ همان جدایی روح از بدن عنوان شده است (نیکومنش، ۱۳۸۵: ۶).

۱-۱-۳. علائم و نشانه‌های مرگ از دیدگاه فقهاء

شهید ثانی علائمی را برای مرگ ذکر کرده‌اند که عبارتند از « فرورفتن گونه‌ها، تمایل بینی به یکی از دو طرف، سست شدن پوست صورت به گونه‌ای که تصور می‌شود از گوشت کنده شده، سست شدن مچ پاها که از سستی مفاصل و از بین رفتن اعصاب آن حاصل می‌شود و کشیده شدن بیضه‌ها به طرف بالا» (شهید ثانی، ۱۴۱۰: ۴۰۳؛ محسنی، بی تا: ۱۷۰؛ صدر، ۱۴۱۱: ۳۱).

یکی از فقهای متأخر نیز علائم و نشانه‌های مرگ را این گونه بیان می‌نماید:

۱. تسلط نداشتن شخص بر اعضای خویش به طور کامل، در نتیجه اگر کسی این اعضا را جابه‌جا کند، شخص میت توانایی برگرداندن آن را برای جای اول ندارد و در همان محل ثابت می‌ماند.
۲. خشک شدن مفاصل مانند زانو، آرنج و انگشتان که گاه هم زمان با مرگ اتفاق می‌افتد؛ گرچه غالباً این گونه نیست. در نتیجه اگر عضوی خم شده باشد به سختی می‌توان آن را از هم باز کرد یا حتی این امکان نیست.